
DOKUMENTY A MATERIÁLY

INŠTRUKCIA ARCIVOJVODU KAROLA PRE MUŠTERMAJSTRA FRANTIŠKA Z GERY A JEHO PISÁRA JOZEFA STÜTZELA Z 10. OKTÓBRA 1570

KATARÍNA BODNÁROVÁ

BODNÁROVÁ, K.: The instruction of archduke Karol (Charles) for Chief master František from Gera and his scribe Jozef Stützel from 10th October 1570. *Vojenská história*, 1, 15, 2011, pp. 88-98, Bratislava.

The instruction of archduke Karol (Charles) for Chief master František from Gera and his scribe Jozef Stützel from 10th October 1570 was involved in the first volume of the series of Books of mandates – kept in the municipal office of Bratislava. From its content the instruction not only sets the rights and regulations of the specialized clerks of the Military court council but also provides a complex picture of payments of mercenary pay to the soldiers from mine frontier in the second half of 16th century.

Military history. Modern times. 16th century. Mine frontier. Mastery.

Písomnosti poskytujúce zaujímavé a jedinečné informácie o dejinách vojenstva je možné nájsť aj v dokumentoch, ktoré svojou pôvodnou funkciou zdanlivo nesúvisia s touto tematickou oblasťou. Príkladom takého archívneho dokumentu je aj prvý zväzok série *Knih mandátov*, ktorý je uchovávaný v Archíve hl. mesta SR Bratislavy.¹ Svojím charakterom je táto mestská kniha kópiárom, ktorý zrejme slúžil aj ako tzv. pamätná kniha.²

---

¹ Archív hl. mesta SR Bratislavy (ďalej len AMB), Mandáty, sign. II.

² Pamätné knihy, *Gedenkbuch; liber memorabilium rerum*, dopĺňali skupinu kníh mestskej správy. Obsahovali zápisy kronikárskeho charakteru, ako napríklad informácie o významných udalostiach, veľakrát aj s odpismi dokumentov o nich. LEHOTSKÁ, D. *Príručka diplomatiky*. Bratislava 1972, s. 323.

Jej pôvodný názov znel *liber rerum gestarum et memorabilium*.³ Pri bližšom skúmaní jej obsahu je zjavné, že v bratislavskej mestskej kancelárii slúžila na zapisovanie odpisov významných písomností, ktoré sa týkali najmä vojenských záležitostí a obrany mesta a krajiny po roku 1526.

Kniha je časovo ohraničená rokmi 1530 – 1571, pričom záznamy boli zapisované v troch obdobiach, a to v rokoch 1530 – 1532, 1565 – 1566 a 1569 – 1571.⁴ Podobný druh mestskej knihy pred rokom 1530 zrejme neexistoval a zápisy tohto charakteru sa zapisovali pravdepodobne do magistrátneho protokolu. Knihu viedli zrejme výlučne mestskí notári.⁵ Jazyk závisel od samotného originálu písomnosti, nachádzajú sa v nej dokumenty v latinčine, nemčine a ojedinele aj v češtine.⁶

V knihe mandátov sa nachádza niekoľko rôznych druhov úradných písomností. Okrem mandátov,⁷ podľa ktorých bola kniha nazvaná, to boli aj inštrukcie, listy⁸ a žiadosti (supliky).

Zvlášť zaujímavým dokumentom odpísaným do knihy mandátov je inštrukcia arcivojvodu Karola⁹ z 10. októbra 1570, ktorá sa nachádza na strane 104 A – 105 B. Z obsahového hľadiska dokumentuje nielen práva a povinnosti špecializovaných úradníkov Dvorskej vojenskej rady, ale prináša aj pohľad na celkovú situáciu vo vyplácaní žoldu vojakom v oblasti banskej hranice v druhej polovici 16. storočia. Inštrukcia upravovala a regulovala, ako sa uvádza v jej nadpise, činnosť muštermajstra Františka z Gery¹⁰ a jeho pisára Jozefa Stützel¹¹ na hranici pred banskými mestami,¹² teda v exponovanom úseku protitureckej obrany. Podpisom ju overil Georg Frh. v. Teuffel, v tom čase prezident Dvorskej vojenskej rady.¹³ Inštrukcia je písaná neogotickým písmom¹⁴ v nemeckom jazyku.

³ *Liber rerum gestarum et memorabilium civitatis Posoniensis ab Anno Nativitatis Jesu Christi millesimo quingentesimo tricesimo sub iudicatum Michaelis Vischer senatores ac iurati cives civitatis Posoniensis erant. Michael Klee magister civium, Jacobus Körbler, Sigismundus Goldner, Martinus Semler, Petrus Heinrich, Augustinus Maier, Andreas Hakowitz, Sebastianus Eisenreich, Georgius Stokinger, Christophorus Kirchmaier, Christophorus Meixner et Sebastianus Schmidt.* Ref. 1, s. 1A. Značkou A označujeme averz listu mestskej knihy, značkou B zase jeho reverz.

⁴ Ref. 1, s. 1A – 64A, s. 69 A – 83 A, s. 89 A – 112 A.

⁵ Výnimkou boli odpisy dokumentov v češtine, ktoré sa s písmom mestského notára nezhodujú.

⁶ Odpisy listov v češtine napr. Ref. 1, s. 51B.

⁷ Vydavateľmi mandátov boli panovník Ferdinand I. a Maximilián II. Prijímateľmi boli richtár, mešťanosta a prísazní mesta Bratislavy, ale aj preláti a šľachta. Týkali sa zväčša vojenských záležitostí a obrany nielen mesta, ale aj celého Uhorska.

⁸ Okrem samotných listov boli do knihy odpisované aj odpovede na ne. Odosielateľmi listov boli najmä panovník a mestá. Ich adresátom bolo mesto Bratislava, ale aj fyzické osoby. Týkali sa, podobne ako tomu bolo v prípade mandátov, najmä obrany krajiny a vojenských záležitostí.

⁹ Vydavateľ inštrukcie je uvedený na začiatku inštrukcie ako *Carl Erzherzog zu Osterreich, Herzog zu Burgundi und Grawe zu Tirol*. Vydavateľ a inštrukcie potvrdzuje aj kancelárska poznámka na jej konci v znení *Ad mandatum domini archiducis proprium*.

¹⁰ V inštrukcii ako *Frantz von Gera*.

¹¹ V inštrukcii ako *Joseph Stýzl*.

¹² ... *an der graniz vor den perkhstetten ...*

¹³ V inštrukcii uvedený ako *Georg Teuffl*. Georg Frh. v. Teuffel bol prezidentom Dvorskej vojenskej rady v rokoch 1566 – 1578. DANGL, V. – KOPČAN, V. *Vojenské dejiny Slovenska II. (1526 – 1711)*. Bratislava 1995, s. 20-21.

¹⁴ Porovnaj obrázok č. 1.

Rok 1570, teda rok vydania inštrukcie, patrí z pohľadu vojenských dejín, protitureckých bojov a organizácie protitureckej obrany do obdobia po podpísaní mierovej zmluvy v Edirne. Do vypuknutia ďalšej vojny v roku 1591 môžeme tieto roky charakterizovať ako obdobie hraničných potýčok a vpádov na nepriateľské územie.¹⁵ Centrálné vojenské velenie, protiturecká obrana, ako aj celá s tým súvisiaca administratíva, bola od roku 1556 riadená Dvorskou vojenskou radou, pričom dve najproblematickejšie oblasti vojenského života, a to dodávky jedla a výplaty vojakov, patrili do kompetencie hlavného proviantmajstra a hlavného muštermajstra.¹⁶ Na zabezpečenie zásobovania, ale aj žoldu, bola potrebná dôkladná evidencia, za účelom ktorej sa vypracovávali registre.¹⁷

Obranný systém pozostával od roku 1564 zo 6 hlavných kapitanátov, z ktorých sa na území Slovenska nachádzali 2, preddunajský a hornouhorský.¹⁸ Financovanie tohto nákladného obranného systému nemohlo byť zastrešené len príjmami z Uhorska.¹⁹ Už od 40. rokov 16. storočia tak prispievali na tento účel rakúske a české kraje a tiež Svätá ríša rímska. Vyplácanie žoldu vojakom, ktorí slúžili v pohraničných pevnostiach, bolo aj napriek týmto opatreniam a pomoci veľakrát ohrozené.²⁰

V inštrukcii sa menovite spomínajú dvaja úradníci Dvorskej vojenskej rady, muštermajster, *mustermaister*, a jeho pisár, *musterschreiber*. Muštermajster bol úradníkom Dvorskej vojenskej rady, ktorý bol poverený vykonávať muštrovanie vojska. Muštrovanie, inak muštrúnok, muštrung,²¹ v inštrukcii *musterung*, bolo menovitou kontrolou sústredného vojska a zbraní,²² teda procesom, počas ktorého sa mal zistiť stav vojska, jeho výzbroj a skúsenosti. Ako evidencia zistených skutočností mali slúžiť vyhotovené registre, v inštrukcii nazývané *registern* či *musterregistern*, ktoré zároveň stanovili výšku žoldu, ktorý mal byť vojakom vyplácaný.²³ Na základe registrov bolo možné stanoviť aj výšku sumy, ktorá bola potrebná na vyplatenie vojakov, ktorí slúžili v hraničných pevnostiach Uhorska a stanoviť aj rozsah podpory, ktorú museli poskytnúť iné krajiny monarchie.²⁴ Súpis registrov mal na starosti pisár, mušteršrajber,²⁵ v inštrukcii nazývaný *musterschreiber*.

¹⁵ PÁLFFY, G. The origins and development of the border defence system against the Ottoman Empire in Hungary (up to the early eighteenth century.) In *Ottomans, Hungarians, and Habsburgs in Central Europe. The Military Confines in the Era of Ottoman Conquest*. Edited by Géza Dávid and Pál Fodor. Leiden, Boston, Köln, Brill, 2000, s. 40.

¹⁶ PÁLFFY, ref. 15, s. 33-34.

¹⁷ Pri výplatách vojakov však narážala Dvorská vojenská rada na oblasť financií, ktorej vedúcim orgánom bola Dvorská komora. Výplaty vojska tak boli síce nariadené Dvorskou vojenskou radou, financie však boli pridelené Dvorskou komorou. PÁLFFY, ref. 15, s. 35.

¹⁸ KOPČAN, V. – KRAJČOVIČOVÁ, K. *Slovensko v tieni polmesiaca*. Martin 1983, s. 34. DANGL, KOPČAN, ref. 13, s. 53. Tiež napr. PÁLFFY, G. Obrana strednej Európy pred osmanskou-tureckou expanziou. In *Renesancia*. Zost. Ivan Rusina a kolektív, Bratislava, 2009, s. 22.

¹⁹ Uhorsko bolo schopné pokryť výdavky obranného systému zhruba na 30 – 40 percent. PÁLFFY, ref. 18, s. 22.

²⁰ Tamže, s. 23.

²¹ *Historický slovník slovenského jazyka II. K – N*. Bratislava 1992, s. 350.

²² Tamže, 21, s. 350. Iné významy tohto slova sú prehliadka, odvod.

²³ DANGL, KOPČAN, ref. 13, s. 52.

²⁴ Zo 16. storočia sú známe registre z rokov 1556, 1576 a 1593. PÁLFFY, ref. 15, s. 41.

²⁵ Mušteršrajber bol pisár vykonávajúci službu pri menovitej kontrole vojska. *Historický slovník...*, ref. 21, s. 350.

Práve obsadenie funkcie pisára, ktorý sa spomínal v inštrukcii, je z pohľadu dejín Bratislavy v 16. storočí zaujímavým. Bol ním Jozef Stützel, bratislavský šľachtic,²⁶ syn bratislavského mestského notára Michala Stützela, ktorý viedol bratislavskú mestskú kanceláriu v rokoch 1529 – 1545.²⁷ Členka rodiny Stützlovcov, Uršula, bola zároveň manželkou Blažeja Spillera, pôvodcom z rakúskej šľachtickej obchodníckej rodiny, ktorý taktiež pôsobil na cisárskom dvore vo funkcii pisára, *musterschreiber*; neskôr bol radcom dolnorakúskej komory.²⁸ Univerzitné vzdelanie získal Jozef Stützel na univerzite vo Viedni. V tamojšej matrike bol zaznamenaný v roku 1553.²⁹

V inštrukcii arcivojvodu Karola sa ako lokalita, kde malo byť uskutočnené muštrovanie a činnosti s tým súvisiace, spomínala banská hranica. Konkrétne sú uvedené nasledovné miesta: Modrý Kameň (*Plabenstain*), Divín (*Tibin*), Pukanec (*Bukhänz*), Levice (*Lewa*), Čabrad' (*Tshabrakh*), Krupina (*Carpen*), Muráň (*Muran*), ale aj Nové Zámky (*Neuheusl*).

Z obsahového hľadiska sa inštrukcia týkala najmä činností muštermajstra a jeho pisára, ktoré boli potrebné vykonať pri zaplatení starých nedoplatkov a stanovení nového žoldu vojakov slúžiacich v tejto oblasti. Ich prvou úlohou bola kontrola starých registrov z roku 1569, podľa ktorých mali byť vyplácaní vojaci prislúchajúci pod panovníka do októbra 1570,³⁰ konkrétne na Modrom Kameni a v Divíne za 14 mesiacov, v Pukanci za 13 mesiacov, v Leviciach, Čabradi a Krupine za 12 mesiacov, na Muráni za 10 a tým, ktorí prislúchali pod oblastné veliteľstvo (*Craishaubtmanshafft*), za 8 mesiacov. Za toto obdobie im v spomenutých lokalitách mali vyplatiť sumu 76 324 zlatých a osobitne potom starý nedoplatok, zrejme spreď muštrovania z roku 1569, v Leviciach vo výške 2 860 zlatých, v Pukanci 1 000 zlatých v Krupine 5 345 zlatých a na Muráni 4 040 zlatých. Povinnosť splatenia starých dlžôb a ich vyčíslenie bola uvedená hneď v prvom odstavci inštrukcie. Ten zároveň potvrdzuje fakt, že zabezpečiť riadne vyplácanie žoldu bolo aj v tejto časti obrannej línie náročné a ťažko realizovateľné.³¹ Na túto skutočnosť poukazujú aj nasledujúce odstavce inštrukcie, ktoré sa odvolávali na neprítomnosť panovníka v krajine a ťažké a drahé časy,³² pričom potvrdzovali fakt, že finančná podpora na údržbu vojska podieľajúceho sa na obrane krajiny prúdila z iných habsburských dŕžav.³³

Nasledujúce odstavce inštrukcie priamo regulovali postup muštermajstra a jeho pisára od ich príchodu do oblasti banskej hranice. Ich prvou úlohou bolo odovzdať veliteľovi Šimonovi Forgáčovi listiny, zrejme poverovacie, a rovnako mu mali byť nápomocní. Ná-

²⁶ Podľa súpisu z roku 1601. FEDERMAYER, F. *Rody starého Prešporka. Genealogický rozbor obyvateľstva a topografia mesta podľa súpisu z roku 1624*. Bratislava 2003, s. 199.

²⁷ K personálnemu obsadeniu bratislavskej mestskej kancelárie v rokoch 1526 – 1574 pozri bližšie BODNÁROVÁ, K. *Novoveká bratislavská mestská kancelária v rokoch 1526 – 1574 v zrkadle bratislavských mestských kníh*. FiF UK v Bratislave, Katedra archívnictva a PVH, dizertačná práca, 2009.

²⁸ FEDERMAYER, ref. 26, s. 135.

²⁹ KISSNÉ BOGNÁR, K. *Magyarország diákok a Becsí tanintézetekben 1526 – 1789*. Budapest 2004, s. 64.

³⁰ Dátum vydania inštrukcie je 10. október 1570.

³¹ Problémy pri vyplácaní žoldu nebola schopná zabezpečiť ani celá Habsburská monarchia. PÁLFFY, ref. 18, s. 23.

³² ... *das in Irer Khay: Mth et cetera abwesen, wir beÿ jëzigen schwaren und theurn zeiten, ...*

³³ Problémy s financovaním vojska, ktoré nebolo po celú dobu v plnom počte a v plnej výstroji a výzbroji, naznačuje aj žiadosť o zníženie, zrejme nedoplatku, voči panovníkovi. ... *das die kriegsleuth so auch nit alle zeit mit volliger anzall irer roß und rustung gerusst und gefast gewesen, das so gemelt ist mit ainem nachlaß gegen irer Khay. Mth. et cetera mitleidig bedencken*.

sledne, po dohode s ním, mali navštíviť všetkých jemu podriadených vojakov, nielen na horeuvedených špecifikovaných lokalitách, ale aj na iných miestach, s výnimkou Divína a Modrého Kameňa, ktorých muštrovanie upravoval osobitný odstavec inštrukcie. Každé miesto, ktoré sa muštrácii malo podrobiť, malo byť na jej vykonanie pripravené a táto činnosť mala byť uprednostnená pred akoukoľvek inou.

Pomerne komplikovanú formu splácania nedoplatkov vojska upravovali ďalšie odstavce, pričom potvrdzujú neschopnosť panovníka zabezpečiť peniaze aj na staré dlžoby voči vojakom a jeho snahu o získanie odpustenia týchto nedoplatkov. Nedoplatky cisára voči vojsku sa mali vyrovnat', podľa slov inštrukcie, po návrate cisára do krajiny.³⁴ K ich vybaveniu mali prispieť svojou činnosťou práve muštermajster a jeho pisár. Až potom, čo vojsko súhlasilo s týmito podmienkami, mali muštermajster a jeho pisár riadne a čo najskôr muštrovať každé miesto.³⁵

Vojakom, ktorí dobre prešli kontrolou (muštrovaním), mala byť ich úhrada, napoly v peniazoch a napoly v súkne, vyplatená cisárskym úradníkom (*Kriegszahlmeister*).³⁶ Inštrukcia upravovala aj zaobchádzanie so žoldom zabitých, odídených a zajatých, pričom sa mal dodržať zvyk, pri ktorom každej ich vdove a dieťaťu, alebo najbližšiemu pokrvnému príbuznému mala byť vyplatená suma, ktorá mu prislúchala až po dobu, keď z cisárskych služieb odišiel.³⁷

Osobitne upravovala inštrukcia platby na hradoch Modrý Kameň a Divín, čo zrejme súviselo, ako je to v nej priamo uvedené, s osobou Jána Balašu.³⁸ Ten sa po svojom úteku z väzenia v Bratislave uchýlil práve na hrad Modrý Kameň.³⁹

Okrem už spomenutých lokalít a muštrovania vojakov, ktorí podliehali kapitánovi bankských miest Šimonovi Forgáčovi, mali muštermajster a jeho pisár navštíviť aj Nové Zámky, ktoré patrili pod Ostrihonské arcibiskupstvo a podrobiť kontrole aj tu slúžiacim vojakom. Tí však mali byť platení z príjmov spomenutého arcibiskupstva.⁴⁰

³⁴ ... *das die Khäy. Mth. ... widerumben zu lanndt khomben und ohne allen zweiffel khunfflige ire zalungen, auf richtigere weg und mitl stellen wurden, ...*

³⁵ *Wann die khriegsleuth hierinen willigen, so sollen mergemelter mustermaister und mustershreiber; jedes orths alsपाल्दt ordenlich mustern, und darinen ain solches aufmerckhen haben...*

³⁶ V inštrukcii ... *durch irer Khäy. Mth. khriegszalmaister Annderrn Schnätterl ...*

³⁷ *Mit den erschlaggen, abgezogenen, und gefanngnen, sollen sy es halten wie bisheer der prauch gewesßen da nemblich deren jedes weib, und khindt oder nagsten pluetsfreundten, dessen verdienen bis auf die zeit er aus der Khäy. Mth. et cetera diennsten weekh khumben ist, passiert und guetgemacht worden.*

³⁸ *Mit den khriegsleuthen zu Tibin und Plabenstain hat es ain solche Maynung, das sich die selben von der zeit an Johann Ballasha, zu Presburg, fenckhlich eingezogen, und hernach entgangen ist inhie sovil haben erclären wellen, ...*

³⁹ Ján Balaša, ktorý bol po bitke pri Sečanoch zbavený funkcie kapitána bankských miest, chcel za pomoci Turkov spolu so Štefanom Dobóom, hlavným županom Tekovskej stolice, dostať pod sedmohradskú moc značnú časť územia, najmä okolie Zvolena, Levíc a Nitry. Panovník dal po súhlase uhorského snemu oboch v októbri 1569 uväzniť v Bratislave. Ján Balaša po polroku utiekol a zdržoval sa práve na Modrom Kameni. V roku 1570 bol zároveň aj majiteľom opevneného hradu Divín. Ako hrad Modrý kameň, tak aj hrad Divín patril k významným obranným baštám brániacim banksú oblasť. KOPČAN, KRAJČOVIČOVÁ, ref. 18, s. 41. SIVOK, J. – ŠIMKOVIC, M. *Divín: svedkovia histórie*. Ján Sivok – JSS, 2009, s. 36.

⁴⁰ ... *, in sonnderhait auch das Neuheusl zum Erzbisthums Gran gehorig zubesuechen, und das Kriegsvuolkh so daselbst unnderhalten wirdes, zu mustern mit der zallung aber haben sy sich diß orths nit zubekhommen, darumb das die selb aus ermelts erzbishumbs einkhomen verricht würdet.* Vojenské výdavky v banskej oblasti boli hradené aj z príjmov majetkov ostrihonského arcibiskupa a Kremnickej banskej komory. PÁLFFY, ref. 18, s. 23.

Okrem muštrovania vojakov na jednotlivých miestach bolo ďalšou úlohou muštermajstra a jeho pisára vykonať aj prehliadku toho, čo bolo od posledne vykonaného muštrovania, zrejme toho z roku 1569, postavené a vylepšené, či boli tieto stavebné úpravy a dostavby opodstatnené a v prípade vyčlenenia prostriedkov na ne aj reálne uskutočnené. V prípade zisteného zneužitia peňazí mali zistiť vinníka.⁴¹ Osobitne sa v inštrukcii spomína prípad Jána Kružiča, ktorý v roku 1570 žiadal na výstavbu na hrade Čabraď 600 zlatých.⁴² Na preskúmanie, či boli tieto peniaze na tento účel skutočne použité, mal byť vyhotovený riadny odhad.⁴³

V prípade, že by muštermajster a jeho pisár zistili pri tejto svojej činnosti nejakú podozrivú, respektíve záškodnícku činnosť, ktorá by mohla byť ohrozením, boli ju povinní oznámiť.

Poslednou, ale veľmi dôležitou úlohou muštermajstra a jeho pisára bolo po ich návrate vyhotoviť a odovzdať obširnú správu aj s vyhotovenými a riadne zosumarizovanými registrami, to všetko písomne a čo najskôr.⁴⁴

Nájsť postačujúce vysvetlenie, prečo bol tento druh inštrukcie zapísaný práve do mestskej knihy, ktorá vznikla v bratislavskej mestskej kancelárii, je obtiažne. Mesto Bratislava sa v nej spomína len raz, a to v súvislosti s uväznením Jána Balašu a jeho následným uniknutím z bratislavského žalára, čo však zrejme nebolo pravým dôvodom. Ako ďalšie vysvetlenie sa ponúka spojitosť samotnej osoby pisára Jozefa Stützela s Bratislavou. Bol totiž bratislavským rodákom, potomkom významného predstaviteľa mesta, mestského notára Michala Stützela, a jeho pôsobenie v Bratislave je dokázané aj v nasledujúcich rokoch. Či však bolo zapísanie inštrukcie, ktorá sa priamo týkala jeho činnosti v službách cisára, jeho iniciatívou, z uvedeného textu zjavné ani dokázateľné nie je.

Aj napriek týmto nejasnostiam je však možné konštatovať, že odpis inštrukcie arcivojvodu Karola pre muštermajstra Františka z Gery a jeho pisára Jozefa Stützela z 10. októbra 1570 je zaujímavým prameňom dokladujúcim situáciu na území banskej hranice, ako aj približujúcim zvyklosti, ktoré sa dodržiavali pri zabezpečení obrany krajiny.

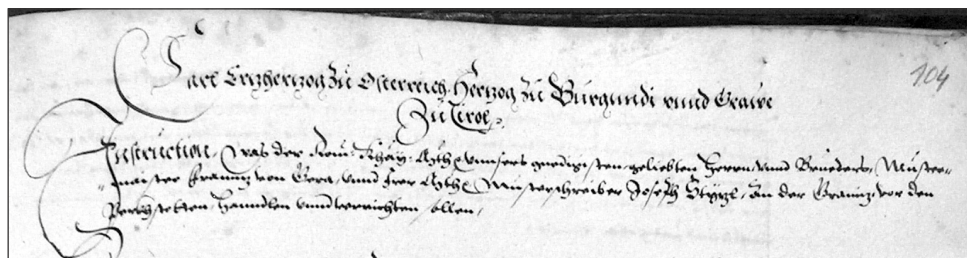
---

⁴¹ *Sÿ sollen auch aller orthen fleissig abnemen, was sider iungstgehaltner musterung von neuen gebawt und gebessert, und ob solche gebew und besserungen mit guetter ordnung nützlich und bestanddig angetragen worden, ... , und im faal es beshiecht, wer dasselben shuldtrage,...*

⁴² *... wir in namen der Rom. Khaÿ. Mth. et cetera Hannsen Crushizen zuegelassen haben, das er diß iar an Tchabrakh in die sechshundert gulden verpauen möchte, ...* Ján Kružič bol čabradským kapitánom. KOPČAN, KRAJČOVIČOVÁ, ref. 18, s. 30-31.

⁴³ *..., ob auch solches gelt seÿ verpaut worden, und wie und was damit verricht seÿe, damit wir unns nach empfangner erinderung auf sein ferner anhalten, ainer ordenlichen shazung, und volgundts auch der widererstattung aines antlichen beshaidts zuendtshliessen haben.*

⁴⁴ *Und sollen auf das alles, ... , zu irer herwiderkhunfft (was so lanngen anstandt erleiden mag) außfürliche relation, sambt gefertigten und ordenlich sumierten musterregistern, in schrift soplt ubergeben, ...*

Obrázok č. 1. AMB, Mandáty, sign. II, s. 104 A.

Edícia inštrukcie arcivojvodu Karola pre muštermajstra Františka z Gery a jeho pisára Jozefa Stützela z 10. októbra 1570⁴⁵

Carl Erzherzog zu Osterreich, Herzog zu Burgundi und Grawe zu Tirol

Instruction, was der Rom: Khaj: Mth. et cetera unnsers gnedigisten, geliebsten herrn, und brueders, mustermaister Franz von Gera, und irer Mth. et cetera musterschreiber Joseph Styzl, an der graniz vor den Perkhstetten handlen und verrichten sollen.

Erstlichen werden sy in iren registern uber die musterung und zallung, welche an ermelter graniz zu enndte negstverschines neunundsechzigisten jars beshehen ist, befinden, das ir Khaj. Mth. et cetera iren khriegsleuthen, daselbst, welche namblich mit iren besoldungen auf irer Mth. et cetera khriegszalambt verweisen, biß auf den ersten tag diß yezigen monaths Octobris, zu Plabenstain und Tabin, yedes orths vierzehen zu Bukhänz, dreyzehen zu Lewa, Tshabrakh sithua und Carpen, yedes orths zwelf, zu Muran zehen, und denen so unnder die craishaubtmanshafft gehörn, acht monath aufs new verdienen, bringt in ainer summa sechsundsibenzigttausendtdreÿhundertvierundzwainzig gulden, und besonders ainen alten abgeraitten ausstanndt, der sich zu Lewa aufzwaytausendtachtundachtundsechzig gulden zu Bukhanz auf aintausendt gulden, zu Carppen und hinzue gethonen ortfleekhen, auf funfftausendtdreÿhundertfunffundvierzig gulden, und zu Muran auf viertausendtvierzig gulden erstreckht zubezallen shuldig sein.

Daneben sollen sy aber auch diß wissen, das in irer Khaj. Mth. et cetera abwesen, wir beÿ yezigen schwaren und theurn zeiten, auf dißmall ain merere zallung nit, dann an yedes orth sechs fellige monathsöldt aufs new allen denen die von iungstbeshehner musterung und zallung an bisheer gedient haben, fur ains und dann furs annder den gannzen alten ausstanndt, denen so denselben, beÿ irer Mth. et cetera noch zuersuechen und zuempfhahen haben, alles halb gelt und halb Tuech, auf und zusammen bringen mügen.

⁴⁵ Pri edícii dodržiavame nasledovné edičné pravidlá: Pre nemecký jazyk používame modernú interpunkciu a rozdeľovanie slov, veľké písmená píšeme na začiatku vety a používame ich pri písaní vlastných mien a miestnych názvov, mesiacov a sviatkov. Podstatné mená píšeme s malým písmenom. Písmeno „u“ vo funkcii „v“ prepisujeme ako „v“, písmeno „j“ vo funkcii „i“ prepisujeme ako „i“. Písmená „y“ a „w“ prepisujeme verne, písmeno „u“ píšeme bez nadpisanej značky. Slovo „und“ píšeme podľa dnešného úzu.

Und dieweil die Khaÿ. Mth. et cetera von anbeigndt irer regierung, alle hilffen, so sy so woll bey derselben eigenthumblichen khunigreichen furstenthumben und lannden, als bey gemainen stannden, des heiligen romischen reichs, auch allen andern cristlichen potentaten, iemalen erhandlen haben khünden, zu ir der khriegsleuth unnderhaltung, umb derselben geliebten vatterlandts wolfart willen vätterlich und mittiglich bisheer dargestreckht haben, und noch, so lanng der almechtig Gott, gnad verlaicht gern darstreckhen, und darüber sich selbs, sambt iren getreuen khunigreichen, furstenthumben und lannden dermassen ersaigert haben, das sy auf dißmal nit wir sy woll geen wolten, volgen und geraichen mügen so welle sy doch gezimben, das die khriegsleuth so auch nit alle zeit mit volliger anzall irer roß und rustung gerusst und gefast geweßen, das so gemelt ist mit ainem nachlaß gegen irer Khaÿ. Mth. et cetera mitleidig bedenckhen.

Und sollen hieraufermelter mustermaister und mustershreiber, sich an die benant graniz, und erstlich zu derselben furgestellten obristen Simom Forgätshen, verfuegen, im neben uberantwortung, unnsers an imgestellten shreibens und vermeltung unnsere gnad, und alles guetten, aller diser ding erindern, anweißen und vermügen, das er nit allain sych selbs zu allen unnsern begern, guetwillig finden lasst sonnder auch in behandlung der khriegsleuth, inen guetten rath hilff und beystandt erwissen.

Wie sy sich dann mit ime unnderreden, und vergleichen werden also sollen sy auch nachvolgend alle seine unndergebne khriegsleuth zu roß und fueß, nit allain in deren hieoben specificierten, sonder auch in andern orthen, darein dieselben sider iungstgehaltner musterung umbelegt worden, ausser Thibin und Blabenstain deren wegen ain sonnderer articl hernachkhombt, nacheinander besuechen, und so es zuerhalten müglich ist. Iedes orts, die sachen dahin richten, das als paldt zu irer ankhonnfft vor aller anderer handlung sich die khriegsleuth mustern lassen auf das sy mit entlehung der diener pferdt, und rustung, zu irem vortl desto weniger luszt und zeit haben khunden.

Im faal aber solche bey inen ye nit zuerhalten ist, so mügen sy sich daß auch begeben, und willigen, das alle handlung vortg., und sollen also jedes orths mit uberantwortung unnsere credenzshreiben erzellen, das auf dißmal ain merers als der vollig alt abgerait ausstandt fur die so denselben verdient haben, und wiederumben uber alle lehen, aufs new denen so von iungstgehaltner musterung an, biß hieheer gedient, (den andern aber so alererst hernach angestanden, sovil als auf die zeit ires dienens pro rata gebürn mag) sechs fellige monatsöldt, alles halb in gelt und halb in tuech, inen ie nit hab khünden geschiekht werden, wie genaigt, wir zu ainem merem imer gewest wären. Das demnach in namen der Khaÿ. Mth. et cetera unnsere gnedigs begern wäre, das sy solche verordnung als paldt guetwillig annemen daneben auch aus hievor angezaigten billichen bedenckhen, irer Khaÿ. Mth. et cetera zu unnderthaingistemgefallen, wo nit dreÿ jedoch zum wenigsten zwen monat söldt nachsehen, und umb den uberbleibenden resst gefertigte auszug annemen endlich auch in das alles, also furderlich willigen wolten, das sy selbs sambt denen so nach inen zubezallen sein wurden, in iren obligenden nöthen, desto furderlicher, etwas hilff haben und bekhumen mochten, dann wie lanng sy es difficultieren wurden machten sy doch auf dißmal ain merers nit erlanngen.

Es ware aber an dem, das die Khaj. Mth. et cetera selbs in khurz widerumben zu lanndt khomben, und ohne allen zweiffel khunfftige ire zalungen, auf richtigere weg und mitl stellen wurden, darinen wir alle guette befurderung gnediglich gern thuen wurden, wie sy die mustermaister und mustershreiber, diß mit dienstlichen umbständen, merers auszufurn wissen worden.

Und sollen sonnderlich auf den nachlaß, darumben desto sterckher dringen, das die khriegsleuth hievor shon ainmall bewilligt haben, an dem alten ausstanndt den driten thail nachzulassen, wan dazumal inen derselbe hette khünden fellig bezalt werden, wie inen dann derselbe yetzt vollig verorndt ist.

Wann die khriegsleuth hierinen willigen, so sollen mergemelter mustermaister und mustershreiber, jedes orths alsपाल्दत ordenlich mustern, und darinen ain solches aufmerckhen haben, damit die Khaj. Mth. et cetera mit entlechneten dienern, pferden, russtungen oder andern sachen nit verfortailt, und sonnst auch ain jeder auf ain lengere zeit zurücker dann er zudiennen angefangen hat, nit guetgemacht werde.

Welche aber unnder solcher fleissigen besichtigung guetwerden, den selben sollen sy ir gebur halb in gelt und halb in tueh, durch irer Khaj. Mth. khriegszalmaister Anndern Schnätterl oder desselben werwalter, von der hanndt obermelter massen außrichten und bezallen lassen, nemblich denen so von iungstgehaltner musterung an, bisheer gedient haben uber alle lehen, sechs fellige monat söldt, den andern aber so aller erst hernach angestanden, sovil inen die zeit nach ires dienens aus diser verordnung, pro rata geburn mag, und neben dem auch den alten ausstandt allen denen, so denselben verdient, und ire richtige auszug darumben heraus zugeben haben.

Mit den erschlaggen, abgezogenen, und gefanggenen, sollen sy es halten wie bisheer der prauch gewesen da nemblich deren jedes weib, und khindt oder nagsten pluetsfreundten, dessen verdienen biß auf die zeit er aus der Khaj. Mth. et cetera diennsten weekh khumben ist, passiert und guetgemacht worden.

Und auf das alles sollen sy jedes orths mit allen khriegtleuthen, das new verdienen, biß zu enndte negstuershines Septembris ordenlich abraiten, und inen umb den noch hinderstelligen rest ordenliche außzüg fertigen, denselben mit der zeit seÿ irer Khaj. Mth. et cetera zuersuechen haben.

Und im faal sy die khriegsleuth auf gewisse termin wann inen solche auszüg sollen bezalt werden dringen wurden, sollen mustermaister und mustershreiber inen mit dem begegnen, das wir unns alhie darumben khainen termin haben entschliessen khunden, das wir nit aigentlich gewist haben, wie hoch sich solche rest verlauffen wurden, inen zweiffelt aber gar nit, die Khaj. Mth. et cetera wurden zu irer glichlichen ankunfft, sy diser resthalber, so woll mit khunfftigen richtigern zalungen ganz vätterlich und gnediglich bedencken.

Mit den khriegsleuthen zu Tibin und Plabenstain hat es ain solche Maÿnung, das sich die selben von der zeit an Johann Ballasha, zu Presburg, fenckhlich eingezogen, und hernach entgangen ist inhie sovil haben erclären wellen, das die Khaj. Mth. et cetera aigent-

lich gewist hetten, wessen sich ir Mth. et cetera zu inen entlichen versehen möchten, dieweil aber irer Khaÿ. Mth. et cetera nit gelegen sein will, gegen inen in solchen wohn vortan zu steen und zubleiben, und inen nichts weniger besöndung zugeben, so sollen demnach irer Mth. et cetera mustermaister und mustershreiber mit rath des obristen vor den Perkhstetten, von denselben khriegsleuthen volmechtige abgesandte zu sich an ain glegen orth, erfordern und sollen den selben abgesandten, das so ÿeztgemelt ist, endt.rkhen, mit disem anhang, sonerr sÿ sich alle fur der Khaÿ. Mth. et cetera getrewe, gegen unns in namen der Khaÿ. Mth. et cetera und derselben obristen Simon Forgatchen, lautter erclären werden, so hetten sÿ beuelch sÿ mit der zalung anndern khriegsleuthen vor den Perkhstetten gleich zuhalten, wo sÿ aber dises ired thailß waigern wurden, so mechte inen ausser unnsers weitern behaidts auf dißmal nichts erfolgen, wann sÿ dann darüber gnug sambt erklärung irer trew thuen, so mügen der mustermaister und mustershreiber sÿ mit der zallung anndern khriegsleuthen allerdings gleich halten, werden sÿ aber solches waigern so solle i..thalben an uns umb weitern behaidt geshriben und mit ired zallung entzwisehen stillgehalten werden.

Noch haben sÿ ausser hievor angemelter orth fleckhen, darein nemblichen der Khaÿ. Mth. et cetera khriegsvolkh sovil mergedachtem craishaubtman vor den Perkhstetten Simon Forgatshen unndergeben geordnet und ausgethail ist, in sonderhait auch das Neuheusl zum ertzbisthums Gran gehorig zubesuechen, und das Kriegsvolkh so daselbst unnderhalten wirdes, zu mustern mit der zallung aber haben sÿ sich diß orths nit zubekommenn, darumb das die selb aus ermelts erzbisthums einkhomen verricht würdet.

Im faal auch Crushiz uber sein bestallung ain particular ainicher extraordinar khundthafft Ausgaben furbringet welliches dennoch der sachen gemäß und nach billichen dingen besheings sein wirdt

So sollen sÿ ime mit dem selben auf irer Mth. et cetera hofkammer remittiren und weisen, damit dasselb ime hernach mit besserer gelegenheit, behalt werden khunde, dann es aus diser verordnung beshehen mochte.

Sÿ sollen auch aller orthen fleissig abnemen, was sider iungstgehaltner musterung von neuen gebawt und gebessert, und ob solche gebew und besserungen mit guetter ordnung nützlich und bestandig angetragen worden, ob die gemain lanndt Robath, nit iudert misbraucht worde, und im faal es beschiecht, wer dasselben shuldtrage, und wie der sachen furzukhomen seÿe, sonnderlich aber sollen sÿ nit vergessen, eben acht zugeben diewil wir in namen der Rom. Khaÿ. Mth. et cetera Hannsen Crushizen zuegelassen haben, das er diß iar an Tchabrakh in die sechshundert gulden verpauen möchte, doch das er solches gelt darbeichen wolte, gegen dem er fieth das es ime widerumben erstatt werden solle, ob auch solches gelt seÿ verpaut worden, und wie und was damit verricht seÿe, damit wir unns nach empfangner erinderung auf sein ferner anhalten, ainer ordenlichen shazung, und volgundts auch der widererstattung aines antlichen behaidts zuendtshliessen haben.

Ob sÿ dann an ainem oder andern, in der tag und nachtwacht, oder in verwarung des geshiz und munition, ainichen unfleiß oder im außraißen gegen den feindten, oder aber in andern sachen, ichtes solliches vermerckhen, das der Khaÿ. Mth. et cetera nachtaillig und dem gmachten fridten zuwider wäre, sollen sÿ desselben die haubtleuth verwarnen,

und beÿ inen umb gebirliche wendung, und abstellung anhalten, und nichts weniger unns von allen sachen berichten, damit durch unns der notturfft nach merers ein sehen besehen khann, wie dann inen wolgebürt und zurstet nit allain in hievorgeshribnen puncten, sonnder auch in allen andern furfallenden sachen, offigedachter Khaÿ. Mth. et cetera shaden, und nachthail zuwarnen, und nach irem vernaigen zuwenden, aber den nuzen und fromben zubetrachten, und bestes fleis zubefurdern, wie getreuen diennern zu dienen geburt, und zuesteet, und syÿ des irer Khaÿ. Mth. et cetera verpflichtet sein.

Und sollen auf das alles, wie syÿ nemblichen aines und das annder befinden, hanndlen und verlassen werden, zu irer herwiderkhunfft (was so lanngen anstandt erleiden mag) außfurliche relation, sambt geferttigten und ordenlich sumierten musterregistern, in schrift soplt ubergeben, daran thuen syÿ der Khaÿ. Mth. et cetera und unnsern willen und maÿnung. Geben in der Neustatt den zehenten tag octobris anno et cetera im siebenzigisth.

Carolus

Georg Teuffl

Ad mandatum domini archiducis proprium